

ГЕНЕЗА НАУКОВИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ПРАВА ГРОМАДЯН НА ВЛАСНІСТЬ: ІСТОРИКО-ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

I. Melnyk,
graduate student of the Kyiv National University of Trade and Economics

THE GENESIS OF SCIENTIFIC IDEAS ABOUT THE RIGHT OF CITIZENS TO PROPERTY: HISTORICAL AND COMPARATIVE CHARACTERISTICS

У статті проаналізовано еволюцію уявлень про права громадян на власність. Розглянуто особливості, переваги та помилки уявлень про власність в історичному контексті. На цій основі визначені основні принципи та пріоритети розвитку уявлень про права громадян на власність.

This paper examines the evolution of ideas about the right to property. The features, advantages and faults perceptions of property in a historical context. On this basis, the basic principles and priorities for the development of ideas about the right to property.

Ключові слова: генеза уявлень, права громадяни, власність, приватна власність, власність на засоби виробництва.

Key words: genesis of ideas, citizens' rights, property, private property, ownership of the means of production.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Для розуміння сутності та змісту проблем власності в суспільстві, важливим залишається відслідкувати генезу уявлень про права громадян на власність. Сучасні виклики ставлять нові завдання, власність як частина перетворюючої діяльності людини є важливим елементом розвитку суспільства. Розуміння історичних помилок дає чітке уявлення про реалістичність тих чи інших уявлень про права громадян на власність. Аналіз теорій про права громадян на власність дає підстави виокремити дієві складові цих теорій, що стануть основою розвитку майбутніх уявлень про власність. Процес глобалізації потребують нових прийнятних теорій у сфері взаємодії власників, саме історико-порівняльна характеристика дає можливість оформити нові уявлення про власність.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР

Для кращого розуміння проблеми прав громадян на власність, варто розглянути деяких представників античності, які займалися цією проблемою, зокрема, Платона в його праці "Держава" [1], Арістотель у праці "Політика" [2], Сенека в праці "Моральні листи до Луцилія" [4].

Проблемою власності її соціальною та економічною роллю в суспільстві займалися Дж. Локк в праці "Два трактати про правління" [7], А. Сміт в праці "Дослідження про природу і причини багатства народів" [9], Д. Рікардо в праці "Початок економічної економії та оподаткування" [10], Д. Юм в праці "Дослідження стосовно людського пізнання" [8], Д.С. Мілль в працях "Про предмет політичної економії та про її метод", "Про деякі незроз'язані питання політичної економії", "Основи політичної економії і деякі аспекти їх застосування до соціальної філософії" [11], Т.Мор у праці "Утопія", Т.Кампанело в праці "Місто сонця", О.Сен-Симон в працях "Про промислову систему", "Катехізис промисловців" [12], К. Менгер в працях "Основи політичної економії", "Дослідження методу соціальних наук та політичної економії в тому числі", Т. Ман, П.Л. Буагильбер, А.Р. Ж. Тюрк та інших.

Для розуміння помилковості штучних теорій власності, варто розглянути марксизм, зокрема працю К. Маркса, Ф. Енгельса "Маніфест комуністичної партії" [13].

На Заході проблемою механізмів забезпечення права громадян на приватну власність займалися такі вчені: Ф.Хайєк [16], Л. Мизес [15], Клапгам Р. [14], Р.Познер, Дж.Уолліс, Дж.Гелбрейт, П.Друкер, О.Тоффлер, П.Хейн. Сьогодні проблемою забезпечення права громадян на приватну власність, займаються — Рубаник В.Е. [6], В.Іноземцев, Р.Капелюшников, В.Козаченко, В.Корняков, Ю.Кочеврін, В.Холодков та ін.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Сталий розвиток суспільства потребує постійного осмислення та виокремлення попередніх здобутків та помилок, це зокрема стосується і уявлень про права громадян на власність.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є систематизація, осмислення підходів про права громадян на власність в історичному контексті та пошук оптимальних моделей прийнятних для сучасних держав.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Розуміння прав громадян на власність є актуальним з моменту перших форм існування суспільства.

Починаючи з античності формуються перші уявлення та концепції про власність.

Так, античність оформила уявлення про власність в перші завершені концепції. Проте варто пам'ятати, що концепції античності формувалися в рабовласницькій системі, де часто раби розглядалися як власність. У цьому контексті варто почати з Платона, інколи його називають першим комуністом, зв'язку з його розумінням власності. Платон вважав, що для правителів і воїнів треба ліквідувати приватну власність, а для того щоб кожний громадянин міг виконувати своє призначен-

ня варто, щоб держава займалась спільним вихованням всіх дітей [1].

Арістотель критикує Платона за те, що той думав досягти досконалої держави за допомогою відміни власності. Згідно з Арістотелем, джерело суспільного зла — не стільки власність, скільки безмежність бажань людини. Тому варто, дбати не про майному рівність, а про зменшення бажань в суспільстві. Арістотель вважав, що матеріальні блага і раби "за природою можуть належати іншим людям" і виступати предметом володіння, Арістотель був переконаний, що "одним за природою належить панувати, іншим — коритися" [2]. Відтак власність за Арістотелем — це влада власника над об'єктом власності, здобута ним на основі природних переваг. Майном і власністю краще за всіх користуються той, хто має чесно, в тому, щоб робити добро, а не приймати його, і в тому, щоб робити прекрасні вчинки більше, ніж у тому, щоб не робити ганебних" [3, с. 122]. Власність не є сама по собі чесною, "як і справа, на яку щедрий витрачає придбане майно; для власності найцінніше — стати найбільш дорожчою — наприклад, як золото, а найцінніше для справи, на яку витратилися, — велич і краса; адже споглядання цього вражає, а розкоші властиво вражати..." [3, с. 128].

Арістотель має свою класифікацію явищ, одних він "відносить до гідних, інших — до протилежних, а майно і прибуток, як перемога і пошана, належать до речей середніх, тобто до таких, котрим неприйнятні крайні позиції" [3, с. 136].

Розглядаючи античність, варто згадати про Сенеку і його працю "Моральні листи до Луцилія", де філософ стверджує, що не багатство, слава, гроші, власність, а дух і душа, саме вони переконують людину в моральності матеріальних спокус. "Гроші нікого не зробили багатими, навпаки, кожного вони роблять ще більш жадібним до грошей. Багатство засліплює натовп і приваблює до себе погляди, якщо з дому виносять багато грошей, якщо дах у нього щедро позолочений. Але щастя таких багатіїв дивиться на вулицю; а той, кого ми позбавили і від натовпу, і від фортуни, щасливий зсередини" [4, с. 248].

Сенека зауважував, що все таки не власність робить людину багатю, а розум і чим раніше це людина зрозуміє тим краще для неї, тим швидше духовна свобода стане її багатством. Пише, Сенека в своїй праці: — "Ти — розумна істота! Що ж є твоє благо? Досконалий розум! Вважай себе благим тоді, коли сам станеш джерелом усіх своїх радощів" [4, с. 264].

Отже, античність представлена різноманітними уявленнями про права громадян на власність, саме ці уявлення і формулюють подальші роздуми і узагальнення щодо власності.

Середньовіччя в Європі, поправу вважається "темними віками", це пов'язано насамперед з домінування християнської догматики як єдиної можливої форми розуміння світу. В цьому контексті, варто розглянути розуміння прав громадян на власність Ф. Аквінського. Аквінський наголошував на законності існування приватної власності як основи встановленого Богом порядку, що уможливорює певну стану ієрархію, Фома Аквінський підкреслював: "подібно до того, як людина від природи гола, а одяг є результатом її власного винаходу, так і право природної власності дано не природою, а людським розумом" [5].

Утопічні концепції зробили великий внесок у розуміння прав громадян на власність та стали підґрунтям для ідеалізованих уявлень про власність. Так, Т. Мор стверджував, що життя в умовах спільності майна — єдиний шлях спасіння від розбратів у суспільстві, однак вплинути на нього неможливо там, де володарює приватна власність. Такий шлях був неприйнятним для Ж. Бодена, який вважав, що майнова рівність згубна для держави і в жодному випадку не визнавав можливості нового майнового зрівнювання громад. Він вважав, що чим менше в країні бідних і дуже багатих, тим міцніша буде держава [6].

Не дивлячись на критику утопічних концепцій, ідея колективної власності буде знаходити своїх послідовників і в майбутньому. Наступним важливим етапом уявлень про права громадян

на власність залишаються представники просвітництва, які ввели уявлення про власність на рівень обґрунтованих теорій.

Представник просвітництва та емпіризму Дж. Локк у своїй праці "Два трактати про правління" присвячує окремий розділ проблемам власності. Не заперечуючи загальної належності існуючих ресурсів, переданих Богом людству в цілому, мислитель виходив із того, що об'єкти спільної власності шляхом докладання праці окремої особи можуть перетворюватись у приватну власність. На думку Дж. Локка, "вилучення частини того, що є спільним, і витягнення його зі стану, у якому його залишила природа, започатковують власність" [7, с. 278]. Найважливішим засобом привласнення благ Локк, вважав їх поєднання з людською працею. "Людина ніби відгороджує їх своєю працею від спільного надбання" [7, с. 279].

Ще один представник епохи просвітництва, Д. Юм психологізує приватну власність, і вважає, що власність стверджена "в певному внутрішньому відношенні, тобто в певному впливі, який здійснюється зовнішніми відношеннями предмета на наш дух і вчинки" [8, с. 684]. Теорія Д. Юма характеризується натуралізацією і суб'єктивізацією найважливіших суспільних відносин власності.

Дослідження проблеми прав громадян на власність займається Д. Юм, який пише, що "всі питання власності підлягають сфер компетенції цивільного права, яке розширяє, обмежує, видозмінює і переробляє правила природної справедливості відповідно до приватної вигоди кожного члена суспільства" [8, с. 188]. Тому державний устрій, який сприяє збереженню власності збільшує сили, уміння, активність і безпеку людей. Хоча сама власність як відношення виявляється як зведення "до всякого роду володінь, придбаних за допомогою загарбання, працьовитості, права, данини, спадкування, договору і т. ін." [8, с. 238].

Засновником сучасної економічної теорії поправу, вважається А. Сміт. Так, у праці, А. Сміта "Дослідження про природу та причини багатства нації" містить цікаві спостереження щодо сутності відносин власності. Так, для того щоб народи та громадяни мали змогу мати власність і збагачуватися, важливо щоб в суспільстві був поділ праці. Головна ідея про створення приватної власності пов'язана з сутнісною діяльністю людини з її працею. А оскільки під працею як правило, малось на увазі працю на землі, то приватна власність пов'язана з власністю на землю. "Будь-яка людина, що отримує свій дохід із джерела, яке належить особисто їй, має отримувати його або від своєї праці, який зветься заробіткою платою; дохід, одержуваний із капіталу особою, яка особисто вкладає його в діло, зветься прибутком; дохід, одержуваний з нього особою, яка не вкладає його в діло, а позичає іншому, зветься відсотком, або грошовим зростанням" [9, с. 38].

Д. Рікардо класик політичної економії, послідовник і одночасно опонент Адама Сміта, написав цілу низку праць присвячених правам громадян на власність.

Д. Рікардо в праці "Початок економічної економії та оподаткування" вибудовував концепцію власності в руслі трудової теорії вартості і теорії прибутку, що впливає з неї. Аналізуючи прибуток як основну форму доходу, вчений трактував його як "надлишок вартості понад заробітну плату і вважав незаперечним той факт, що робітник своєю працею створює більшу вартість, ніж отримує зарплату". Визначаючи працю єдиною субстанцією вартості, учений вважав, що зміна заробітної плати за незмінної продуктивності праці не спричиняє відповідних змін природної ціни товарів, змінюючи лише коло власності робітників у загальному доході. На цій підставі Д. Рікардо робив висновки про те, що "прибуток залежить від високої чи низької заробітної плати". Він вважав, що два основні види доходу можуть змінюватись лише в оберненому напрямку, оскільки "підвищення вартості праці неможливе без відповідного падіння прибутку". Відтак, "усе, що збільшує заробітну плату, неминуче зменшує прибуток" [10].

Представник етичного утилітаризму і відомий економіст, основоположник лібералізму Д. Мілля в своїй праці "Про предмет політичної економії та про її метод", "Про деякі нерозв'я-

зані питання політичної економії", "Основи політичної економії і деякі аспекти їх застосування до соціальної філософії" продовжив започатковану попередниками традицію дослідження власності як категорії розподілу. Він стверджував, що "власність не припускає нічого іншого, крім права кожної людини, чоловіка або жінки, на свої здібності" [11, с. 366]. Дж. Мілль вбачав сутність власності в визнанні за людиною "права на виключне розпорядження" продуктами власної праці, а також будь-якою іншою річчю, отриманою "за справедливою угодою, без застосування сили і обману, від людей, які створили цю річ" [11, с. 362]. Д.С. Мілль вважав, за необхідності суспільне регулювання відносин власності і трактував приватну власність як фундаментальний інститут, гарантію, яка надається людям на володіння плодами їх власної праці та бережливості [11, с. 148].

Один з засновників утопічного соціалізму О. Сен-Симон в працях "Про промислову систему", "Катехізис промисловців", зазначає що приватна власність не заважає розвитку суспільства, оскільки держава досягне рівня централізованої керованої промислової асоціації, яка функціонує на підставі планів виробництва. Стабільності суспільства, на думку мислителя, повинна сприяти жорстка дисципліна окремих людей та соціальних груп. У цьому випадку відпаде необхідність у політичних інститутах, значних затратах суспільства на забезпечення свобод і права індивідів, тобто завдяки активній діяльності центральних органів держави і жорсткому адмініструванню буде забезпечено загальну та індивідуальну свободу [12].

Важливим етапом розвитку уявлень про власність є концепція марксизму, яка не погоджується з тим, що приватна власність є природною і випливає з сутності людини. В праці Карла Маркса, Фрідріха Енгельса "Маніфест комуністичної партії", зосереджується увага на важливості виокремлення індивідуальної власності та власності на засоби виробництва. Саме власність на засоби виробництва, а не вся власність громадян породжує несправедливість, в розумінні майнової нерівності. В праці автори стверджують, що на меті у комунізмі не має одержавлення всієї власності включно з засобами індивідуальної гігієни, мова йде лише про засоби виробництва, що породжує величезний матеріальний розрив в суспільстві. Також, у даній праці не заперечується того що процес одержавлення буде мати кривавий характер [13]. На жаль, дана концепція на практиці спотворювала соціальну реальність.

Важливим етапом еволюції уявлень про власності є ліберальні теорії власності, які лягли в основу ринкової економіки та показали на практиці ефективність їх застосування. В основу ліберальної ідеї покладена ідея власності та ідея приватної власності на засоби виробництва.

Ліберальні теорії власності увійшли у класичні школи політичної економії XVIII—XIX ст. Після Другої світової війни вони були запозичені неоліберальною економічною теорією у рамках якої знайшли своє подальше удосконалення, зокрема у визначенні зв'язку між власністю й відповідальністю. Так, обґрунтовується, що на основі принципу повної відповідальності власника за наслідки економічних рішень повинна встановлюватися відповідальність за його поведінку, виважену з урахуванням ризиків в інтересах загального соціально-економічного прогресу. До групи законодавчих теорій відносять також соціалістичну теорію власності, що виходить з поведінки людей, орієнтованої на солідарність і загальне благо. На відміну від ліберальної позиції щодо мотивації власності до задоволення суто власницьких інтересів соціалістична теорія виходить із марксистської ідеї про колективістську мотивацію суспільної власності до солідарності та співробітництва соціуму [14].

Людвіга фон Мізеса вважався одним із основоположників неолібералізму. Л. фон Мізеса погоджувався із трудовим походженням власності й наголошував на тому, що споживчі блага є результатом успішного поєднання виробничих благ і праці. Водночас дослідник розрізняв юридичне і соціологічне (зокрема економічне) розуміння власності. Юридичне трактування власності, поєднує фізичний ("володію") і правовий ("повинен

володіти") аспекти. Відтак власниками є особи, які повинні були б володіти певними благами за законом, навіть якщо фактично вони не є власниками. Соціологічне (зокрема економічне) трактування власності пов'язане з відносинами "володіння благами, необхідними для досягнення економічних цілей людини (так звана "вихідна власність", "фізичне відношення до благ", яке не враховує "правового порядку") [15].

Ще одним визначним представником лібералізму, поправу варто вважати, Фрідріх фон Хайєка. Хайєк в своїх працях постійно зазначає, що саме індивідуальна свобода, а не майнова рівність є пріоритетною для суспільства. Індивідуальна свобода, безпосередньо пов'язана з власністю. Власність для людини це фундамент формування особистої самостійності, це підстава відчувати себе вільною. Приватна власність була і буде, як стверджує Хайєк, обов'язковою умовою процвітання народів. У праці "Пагубна самонадеяність. Ошибки социализма" Хайєк зауважує, що як тільки майнова рівність стає пріоритетною і інститут приватної власності викоринюється, нації занепадають, при цьому не тільки в матеріальному плані, а й духовному. Хайєк зауважує, що поширена вимога матеріальної рівності часто ґрунтується на переконанні, що існуюча матеріальна нерівність в державі є наслідком чиягось рішення, проте, таке переконання є хибним. Держава ніколи не зможе забезпечити повну майнову рівність, а декларуючи це може тільки спотворити соціальну дійсність, оскільки прагнення людини до власності є життєвою необхідністю і розтавання з власністю заради примарних ідей є дуже болючою [16, 17].

Ліберальна теорія власності та її сучасні течії, варто вважати найбільш вдалим концепцією власності, незважаючи на всю критику пов'язану з нею. В сучасних ліберальних теоріях формується уявлення про соціальну функцію власності та про соціальну відповідальність великих власників.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Отже, підсумовуючи вище сказане, варто зазначити, що проблема власності хвилює людство з моменту створення перших форм організації суспільства. Формування перших державних утворень, створює нові уявлення про власність та місце держави в системі регулювання відносин власності. Тому варто виокремити чотири найважливіші етапи уявлень про права громадян на власність. Оформлені на першому етапі уявлення про права громадян на власність починають формувати ще в античності. Так, античні вчені займалися, насамперед, винайденням формули ідеальної держави і права громадян на власність були завжди елементом дискусій. Платона інколи називають першим комуністом, оскільки його уявлення про права громадян на власність в тій чи іншій мірі підпадає про уявлення комуністичної доктрини. Арістотель у свою чергу критикує Платона, доводячи недієздатність твердження про зв'язку з відміною власності. Середньовіччя в Європі характеризується монополією церкви на будь-які уявлення, так проблема прав громадян на власність розвивалась в душі християнської традиції, яка не заперечувала існування права громадян на власність, проте і не вважала дане право недоторканим. Варто виокремити теорії утопічного соціалізму, де все майно є спільним та розділяється порівну між всіма членами суспільства. Утопічні теорії це свого роду послідовники платонівського комунізму та попередники марксизму.

Другим важливим етапом уявлень про права громадян на власність залишаються представники просвітництва, які вивели уявлення про власність на рівень обґрунтованих теорій. Так, Локк та Юм загалом погоджувалися з тим, що держава, яка сприяє збереженню прав громадян на власність збільшує сили, уміння, активність і безпеку людей, також права на власність у громадян чітко пов'язано з повсякденною діяльністю людей, тобто працею.

Надалі уявлення про права громадян на власність тісно пов'язано з працею та можливістю користуватися результатом своєї праці у вигляді власності. Так, А. Сміт вважає, що причина багатств народів у розділенні праці. Мілль визначав права громадян на власність як фундаментальний інститут, гарантію, яка

надається людям на володіння плодами їх власної праці та безрешливості.

Третім етапом розвитку уявлень про власність є концепція марксизму, яка не погоджується з тим, що приватна власність є природною і впливає з сутності людини. Марксизм зосереджується увага на важливості виокремлення індивідуальної власності та власності на засоби виробництва. Саме власність на засоби виробництва породжує несправедливість у суспільстві та ділить людей на класи. Тому засоби виробництва треба одержавити, хоча прихильники марксизму і визнають болісність процесу одержавлення, проте вважають її необхідністю. Нажаль, дана концепція на практиці спотворювала соціальну реальність.

Четвертим етапом еволюції уявлень про права громадян на власність є ліберальні теорії власності, які лягли в основу ринкової економіки та показали на практиці ефективність їх застосування. В основу ліберальної ідеї покладена ідея індивідуальної свободи, власності та ідея приватної власності на засоби виробництва. Індивідуальна свобода як чинник перетворюючої діяльності людини неможлива без власності. В ліберальних теоріях функція держави в процесі забезпечення права громадян на власність різна, проте обов'язковим є функціонування правової держави. Для сучасних ліберальних теорій актуальним залишається пошук прийнятних моделей соціальної відповідальності великих власників.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Проблема власності її значущість в суспільстві набуває нових ознак, це пов'язано, зокрема з глобалізаційними процесами і в цьому контексті важливо виробити загальні правила, принципи, щоб дозволили власникам взаємодіяти в світі, не завдаючи при цьому локальних збитків.

Література:

1. Платон Государство. Законы. Политика / Платон; Предисл. И.Е. Темнова. — Москва: Мысль, 1998. — 798 с.
2. Аристотель. Политика. — К., Основы, 2000. — С. 19—22.
3. Аристотель Сочинения: В 4-х т. / Аристотель; Ред. А.И. Доватура. — Москва: Мысль. — (Философское наследие) Т. 4. — 1983. — С. 830.
4. Сенека Луций Анней Нравственные письма к Луцилию. Трагедии / Луций Анней Сенека; пер. с латин. С. Ошеров. — Москва: Художественная литература, 1986. — С. 543.
5. Історія економічних вчень / За ред. В.Д. Базилевича. — Київ, 2004. — С. 123—124.
6. Рубаник В.Е. Философские, экономические и юридические взгляды на собственность: сравнительный анализ и тенденции развития. // Философия хозяйства. 2005. — № 1 (37).
7. Локк Дж. Сочинения в 3-х т. / Дж. Локк; ред. А.Л. Субботин. — Москва: Мысль. — (Философское наследие). — Том 3. — 1988. — С. 668.
8. Юм Давид, Сочинения в двух томах / Юм Давид; под общ. ред., со вступ. статьей и примеч. И.С. Нарского; Пер. с англ. С.И. Церетели. — Москва: Мысль. — (Философское наследие). — Том 1. — 1966. — С. 848.
9. Сміт Адам. Добробут націй: Дослідження про природу та причини добробуту націй / Сміт Адам; пер. О. Васильєва та ін. — Київ: Port-Royal, 2001. — С. 593.
10. Рикардо Д. Начала политической экономии / Пети В., Смит А., Рикардо Д., Кейнс Дж., Фридмен М., Классика экономической мысли: Сочинения. М. — 2000, С. 424.
11. Милль Д.С. Основы политической экономии / Д.С. Милль. В 3 т. — М., 1980. — Т. 1. — С. 495.
12. Сен-Симон А. Избранные сочинения. — Москва — Ленинград: Изд-во Академии наук СССР. — 1948, Т. 2. — С. 486.
13. Карл Маркс, Фрідріх Енгельс. Маніфест комуністичної партії / Карл Маркс, Фрідріх Енгельс; за ред. [пер.] Д. Рабиновича; пер. з нім. вид. Ін-ту Маркса-Енгельса-Леніна. — 2-е вид. — К.: Вперед, 2010. — С. 55.

14. Клапгам Р. Власність і ринкова економіка / Р. Клапгам; пер. з нім. І. Невмержицький. — К.: Заповіт, 1996. — 48 с.

15. Мизес Л. Социализм. Этический и социологический анализ. — М., 1994. — С. 30.

16. Хайек Ф.А. Пагубная самонадеянность. Ошибки социализма / Хайек Ф. А. — М.: Новости, 1992. — С. 304.

17. Хайек Ф.А. Право, законодательство та свобода: Нове викладення широких принципів справедливості та політичної економії / Хайек Ф.А. // Т. 2: Міраж соціальної справедливості. — Київ: Сфера — 1999. — С. 200.

References:

1. Platon, (1998), Gosudarstvo. Zakony. Politika [State. Laws. Policy], Mysl', Moskva, Russia.
2. Aristotel', (2000), Polityka [Policy], Osnovy, Kyiv, Ukraine.
3. Aristotel', (1983), Sochinenija: V 4-h t. [Compositions: In 4 Vols], Mysl', Moskva, Russia.
4. Seneka, L. A. (1986), Nравstvennye pis'ma k Luciliju. Tragedii [Moral letters to Lutsiliyu. tragedy], Mysl', Moskva, Russia.
5. Bazylevycha, V.D. (2004), Istoriya ekonomichnykh vchen' [History of Economic Thought], Kyiv, Ukraine.
6. Rubanik, V.E. (2005), "Philosophical, economic and legal views on the property: a comparative analysis and development trends", Philosophy of Economy, vol. 1, pp. 148.
7. Lокк, Dzh. (1988), Sochinenija v 3-h t. [Compositions: In 3 Vols], Mysl', Moskva, Russia.
8. Hume, D. (1966), Sochinenija v dvuh tomah. [Compositions: In 2 Vols], Mysl', Moskva, Russia.
9. Smit, A. (2001), Dobrobut natsiy: Doslidzhennya pro pryrodu ta prychny dobrobutu natsiy [Wealth of Nations: Studies on the nature and causes of wealth of the nation], Port-Royal, Kyiv, Ukraine.
10. Rikardo, D. (2000), Nachala politicheskoy jekonomii [Principles of Political Economy], Klassika jekonomicheskoy mysli, Moskva, Russia.
11. Mill', D.S. (1980), Osnovy politicheskoy jekonomi v 3-h t. vol. 1 [Principles of Political Economy], Mysl', Moskva, Russia.
12. Sen-Simon, A. (1948), Izbrannye sochinenija T. 2 [Selected Works vol.2], Akademii nauk SSSR, Moskva-Leningrad, Moskva, Russia.
13. Marks, K. and Engel's, F. (2010), Manifest komunistychnoy partiyi [The Communist Manifesto], 2nd ed., Vpered, Kyiv, Ukraine.
14. Klapham, R. (1996), Vlasnist' i rynkova ekonomika [Ownership and Market Economy], Zapovit, Kyiv, Ukraine.
15. Mizes, L. (1994), Socializm. Jetcheskij i sociologicheskij analiz [Socialism. Ethical and sociological analysis], Mysl', Moskva, Russia.
16. Hajek, F.A. (1992), Pagubnaja samonadejnost'. Oshibki socializma. [Fatal conceit. Errors of Socialism], Novosti, Moskva, Russia.
17. Khayyek, F.A. (1999), Pravo, zakonodavstvo ta svoboda: Nove vykladennya shyrokykh pryntsyviv spravedlyvosti ta politychnoy ekonomiyi. T. 2: Mirazh sotsial'noy spravedlyvosti [Law, legislation and liberty: A new statement of the broad principles of justice and political economy. Vol 2. The Mirage of Social Justice], Sfera, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 06.06.2014 р.